

Данная тема раскрывается при помощи активно используемых художественных средств: эпитеты (*бескровные; печально-вопросительные глаза; полные девушки; бархатные шубки; антилопы взгляды*), сравнения (*пейсы, похожие на трубчатые бараньи рога*).

По результатам такой работы учащиеся выясняют, какие ассоциации у читателей вызывают ключевые лексемы текста. В частности, «костёл» имеет ассоциации *католичество, готика, ксёндз, латынь*. «Витебск» – *Двина, Шагал, Ратуша*. «Вокзал» – *платформа, часы, поезд, зал ожидания*. «Евреи» – *бледные, большеглазые, жадные, умные*.

Как видим, лингвокультурологический анализ текста, а особенно текста, имеющего краеведческий характер, дает учителю более обширные возможности для организации и проведения учебно-воспитательной работы.

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ПА НОВЫХ ПАДРУЧНІКАХ. ПАРАДЫ АЎТАРА

С.В. Мартынкевіч,
дацэнт кафедры беларускага
мовазнаўства
ВДУ імя П.М. Машэрава

На сучасным этапе развіцця моўнай адукацыі агульныя прынцыпы адбору зместу навучання арыентаваны на фарміраванне ключавых кампетэнцый вучняў – моўнай, маўленчай, камунікатыўнай, рытарычнай, лінгвакультуралагічнай і сацыякультурнай. Патрабаванні, якія прад'яўюцца да новага пакалення падручнікаў па беларускай мове, вызначаюцца менавіта з пазіцый кампетэнтнаснага падыходу.

Засваенне сістэматычнага курса беларускай мовы пачынаецца ў пятым класе, таму вучэбны дапаможнік, змест якога закладвае падмурак у авалоданні мовай (**Беларуская мова: вучэб. дапам. для 5-га кл. устаноў агул. сярэд. адукацыі з беларус. і рус. мовамі навучання : у 2 ч. / Г. М. Валочка, В.У. Зелянко, С.В. Мартынкевіч, С.М. Якуба. – Мінск : Нац. ін-т адукацыі, 2019**), павінен перш за ўсё адпавядаць згаданым патрабаванням.

Традыцыйна структурнымі часткамі падручніка з'яўляюцца тэксты і пазатэкставы кампанент. Асноўная частка тэкставага кампаненту ўключае тэарэтычны (правілы) і практычны (практыкаванні) матэрыял. Дадатковая частка змяшчае лінгвістычную інфармацыю, прыведзеную ў спецыяльных рубрыках; тлумачальны слоўнік, у якім раскрываюцца значэнні слоў, пазначаных зорачкамі (*); руска-беларускі слоўнік, змешчаны пасля тэкстаў для перакладу; алгарытмы моўных разбораў; памятки.

Пазатэкставы кампанент уключае апарат арганізацыі засваення моўнага матэрыялу (пытанні, заданні, гіперспасылкі на электронныя адукацыйныя рэсурсы на

базе платформы Moodle (<http://e-vedy.adu.by>); ілюстрацыйны матэрыял (малюнкi, схемы, табліцы); апарат арыенціроўкі (прадмова, змест, сімвалічныя абазначэнні).

Вучэбны змест прадстаўлены тэкстамі правіл – лагічнымі азначэннямі, якія падаюць лінгвістычную інфармацыю кампактна, даступна, засяроджваюць увагу вучняў перш за ўсё на асноўным паняцці. Навуковы тэкст правіла падаецца з моўнымі ілюстрацыямі (прыкладамі). Табліцы і схемы наглядна дэманструюць сутнасць правіла і адначасова падаюць узоры разважанняў і прымянення правіла.

Забеспячэнне пераемнасці ў навучанні паміж I і II ступенямі дасягаецца дзякуючы увядзенню «правіла накіраванай» рубрыкі «Успамінаем вывучанае», а таксама практыкаванням на паўтарэнне, з апорай на веды і ўменні, сфарміраваныя ў пачатковай школе.

Метдычыны апарат практыкаванняў грунтуецца на прынцыпах кампетэнтнаснага падыходу, што спрыяе засваенню камунікатыўна значымых лексікаграматычных адзінак і правіл іх функцыянавання ў маўленні.

Сістэма практыкаванняў уключае практыкаванні-ілюстрацыі (аналіз прапанаванага дыдактычнага матэрыялу: слоў, словазлучэнняў, сказаў, тэкстаў); замацавальныя практыкаванні (тлумачэнне арфаграм, падбор уласных прыкладаў, выкарыстанне вывучаных моўных з’яў у звязным маўленні); творчыя практыкаванні (складанне словазлучэнняў і сказаў, пераканструяванне прыкладаў, выкарыстанне слоў з пэўнымі арфаграмамі ў творчых работах). Перавага маўленчых практыкаванняў, заданні, якія вызначаюць стварэнне выказванняў у працэсе суразмоўніцтва; сітуацыйнасць навучання як сродак стымулявання маўленчай дзейнасці – усё згаданае накіравана на адзінку суразмоўніцтва – тэкст, засваенне яго ўласцівасцей, прымет і структуры. Варта звярнуць увагу на практыкаванні, пазначаныя QR-кодам, што дазваляе атрымаць доступ да электронных адукацыйных рэсурсаў праз спецыяльны дадатак на электронным планшэце, мабільным тэлефоне.

Фарміраванне моўнай, маўленчай, камунікатыўнай, рытарычнай, лінгвакультуралагічнай і сацыякультурнай кампетэнцый вучняў згодна з заяўленай канцэпцыяй вучэбнага дапаможніка адбываецца ў арганічнай узаемазвязі. Напрыклад, пры вывучэнні тэмы “Прамае і пераноснае значэнне слова” замацоўваюцца моўныя ўменні распазнаваць значэнне слова, удасканалюцца маўленчыя ўменні, фарміруюцца лінгвакультуралагічныя ўменні пры рабоце з фразеалагізмамі, развіваюцца камунікатыўныя ўменні (пераказ тэксту).

182. Спішыце тэкст. Устаўце патрэбныя словы ў пераносным значэнні.

У адным горадзе жылі сем мастакоў. Горад гэты быў вельмі змрочны. Над ім увесь час ... (*віселі, ішлі*) чорныя хмары. Ад іх на ўвесь горад ... (*падаў, клаўся*) шэры цень. З-за хмар не ... (*выглядвала, паказвалася*) аранжавае сонейка. Не ... (*трымцела, шалясцела*) на дрэвах зялёная лістота. Не (*разлібаліся, віднеліся*) у вышыні блакітныя нябёсы. І ўсё, што малявалі мастакі, было шэрым і непрыгожым. Але аднойчы

ў горад прыляцеў вецер і ... (*разгнаў, развясў*) чорныя хма-
ры. Мастакі не паверылі сваім вачам... (*Паводле А. Кобец-
Філімонавай*).

Як вы разумееце выраз *не паверыць сваім вачам*? Вусна скла-
дзіце з гэтым выразам сказы.

Прыдумайце працяг апавядання. Падбярыце да тэксту загаловак.
Вусна перакажыце ўвесь тэкст.

Рубрыка «Скарбы мовы» прадстаўлена практыкаваннямі, звязанымі з рэаліямі нацыянальнай культуры. Пры гэтым яны тэматычна аб'яднаныя, што стварае асно-
ву для фарміравання лагічнага мыслення вучняў. Забаўляльны характар практыкаванняў развівае цікавасць як да прадмета, так і да беларускай мовы.

142. Прачытайце. Вызначце межы сказаў. Спішыце тэкст, пастаўце патрэбныя знакі прыпынку. Пазначце ў дужках, якім з'яўляецца кожны сказ па меце выказвання і інтанацыі.

Хто не любіць загадкі Усе любяць Добра ў вольную часіну падумаць, каб уцяміць і разгадаць, пра што ў іх гаворыцца А ўсе загадкі складаюцца з хітрых слоў. Воць паолухайце: «Сам у ботах, а хаджу на галаве Хто ён — гэты дзівак і штукар?» Не спяшайцеся з адказам Калі адгадалі правільна — адкажыце (*Паводле В. Віткі*).

і л в ц

Знайдзіце ў тэксце слова, што мае значэнне 'адгадацца, пра-
зумець сэнс чаго-небудзь'.

148. Адгадайце загадкі. Спішыце. Раотлумачце правачіс выдее-
леных літар.

1. Я заўсёды ўсіх вучу, а оама заўжды маўчу.
2. Адкрыць таямніцы любому гатова, але не скажу вам ніводнага слова.
3. Ён раскажа і пакажа, як жыве планета наша, а няма электратоку — ён без мовы і без зроку.

Фразеалагізмы, прыказкі, прымаўкі, загадкі – своеасаблівыя “мікратэксты” з ба-
гатым унутраным зместам, якія з'яўляюцца крыніцай звестак пра гісторыю,
духоўнае жыццё, этнічны побыт, характар беларускага народа.

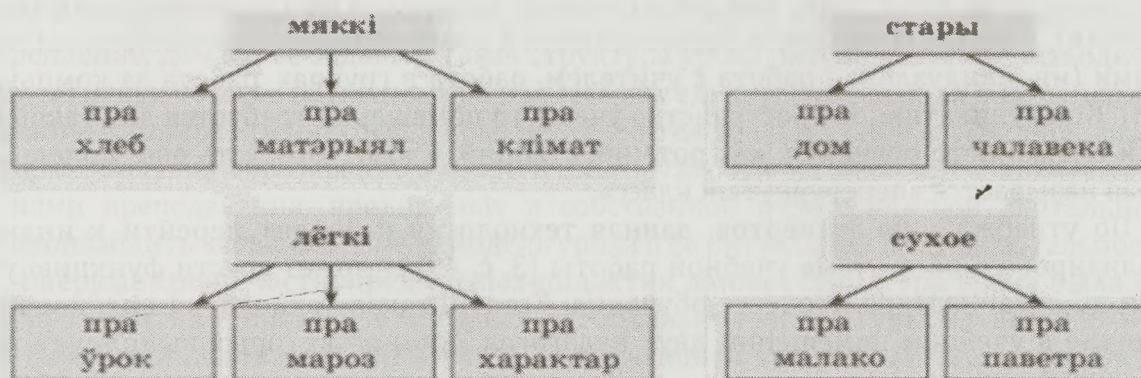
241. Разгледзьце малюнкi. Складзьце словазлучэннi па кожным з iх.

- У якім значэннi – прамым ці пераносным – словазлучэннi маюць сэнс?
- У якой сітуацыі маўлення ўжываецца выраз ліць кракадзілавы слёзы?
- Калі ў маўленнi будзе дарэчным выказванне жывуць як кошка з сабакам?
- У якім выпадку можна ўжыць выраз як кот наплакаў?

Нагляднасць вучэбнага дапаможніка дае магчымасць апісваць практыкаарыентаваныя сітуацыі, наглядна прадстаўляць праблему і дапамагаць у яе вырашэннi. Прадстаўлены малюнкамі і схемамі, дазваляе апірацца на суб'ектыўны вопыт вучняў.

196. Падбярыце да слоў антонімы ў адпаведнасці са значэннем.

Запішыце антанімічныя словазлучэннi ў адпаведнасці з адной са схем на выбар.

Разам з тым рэалізацыя кампетэнтнаснага падыходу пры рабоце з вучэбным дапаможнікам здзяйсняецца і праз камунікатыўныя паводзіны настаўніка ў час навучання – распрацоўку заданняў, якія прадугледжваюць стварэнне выказванняў у працэсе суразмоўніцтва ў розных сферах сацыяльнага жыцця; стымуляванне настаўнікам маўленчай дзейнасці вучняў праз сітуацыйнасць навучання; індывідуалізацыю і дыферэнцыяцыю заданняў як сродку стварэння матывацыі і актыўнасці. Гэта неабходна для засваення нормаў культуры маўлення, правіл маўленчых паводзін, уменняў ствараць вусныя і пісьмовыя выказванні розных стыляў, тыпаў і жанраў.

Такім чынам, змест вучэбных дапаможнікаў новага пакалення накіраваны на паспяховае авалоданне вучнямі беларускай мовай у дзеяннi і фарміраванне камунікатыўна-кампетэнтнай двухмоўнай асобы.